

HAMVAI KORNÉL: HÓHÉROK HAVA

NYAKTILÓJÁTÉK

Nehéz mesterség a bakó mestersége. Sok vesződség, kevés hála, borralaló semmi. Örkény István *Tizenhárom* című novellájában például ágynak dől a komáromi hóhér, Sebő; már a halála közeledtét érzi, át kell hívatni helyettesül az esztergomi kollégát, Sztrhacsekét, akinek az örületés kánikulában tizenkét kiborotvált tarkójú elítélt helyett eggyel többet sóz a nyakába - nem a városi tanács, hanem a kor, az a gyilkos indulatoktól és jobbagység-hajoktól elnehezült történelmi kor. Persze a kialakított összeghez képest senki sem fizeti meg a közel hétszázalékos pluszmunkát.

Örkény e novellája és Hamvai Kornél új színműve közt semmiféle genealógiai összefüggés nincs, bár ez utóbbi egy ítélet-végrehajtó 1794. júliusi vesszőfutását tárja a nézők elé. Sőt, stációs szerkezete és karrier-

bukás-) történeti cselekményszála, valamint a nagy idők áramában ügyefogyottan forgolódó kis hős baleksége folytán a *Hóhérok hava* a *Roch a vérzivatarban* fantáziacím alá is besorolható. A guillotine szakmaszerető mestere itt maga (is) fakasztaná a vérzivatar, ha a vidéki Longwy kisüzeme után az események gózába, Párizsba kerülve nem maradna szép vérpadi feladatok, valamint pénz, iratok - egyben személy-azonosság és mozgástér - nélkül. A történelmi pillanat, az igazság-osztó thermidor munkanélkülit, földönfutót, potenciális áldozatot csinál abból, aki - feji és testi részre osztva az arra rászolgálókat - maga terítette be ember-annyaggal a történelem óriási boncasztlát. Az egész kontinens-re kiható rendszerváltás majdnem ugyanabban az órában, amikor a bőséges nyakazási teendők ellátására kiemelte, már (képletesen, ám annál kérlelhetetlenebbül) le is nyakazta bábját, noha kisebb gondja is nagyobb annál, hogy tudjon Rochról, és valamicskét

is törődjön vele. A hősietlen hős úgy *Básti Juli (Mme Sénac) és Gázso György (Roch)* iktatja ki magát a számára ér

telmezhetetlen faktumok és fejlemények káoszából, hogy fölkérdzkeedik a bámulatos tállalmány, a léghajó kosarába. A hazarepülésből az ő számára elillanás lesz; lezuhanó társai palacsintaként végzik.

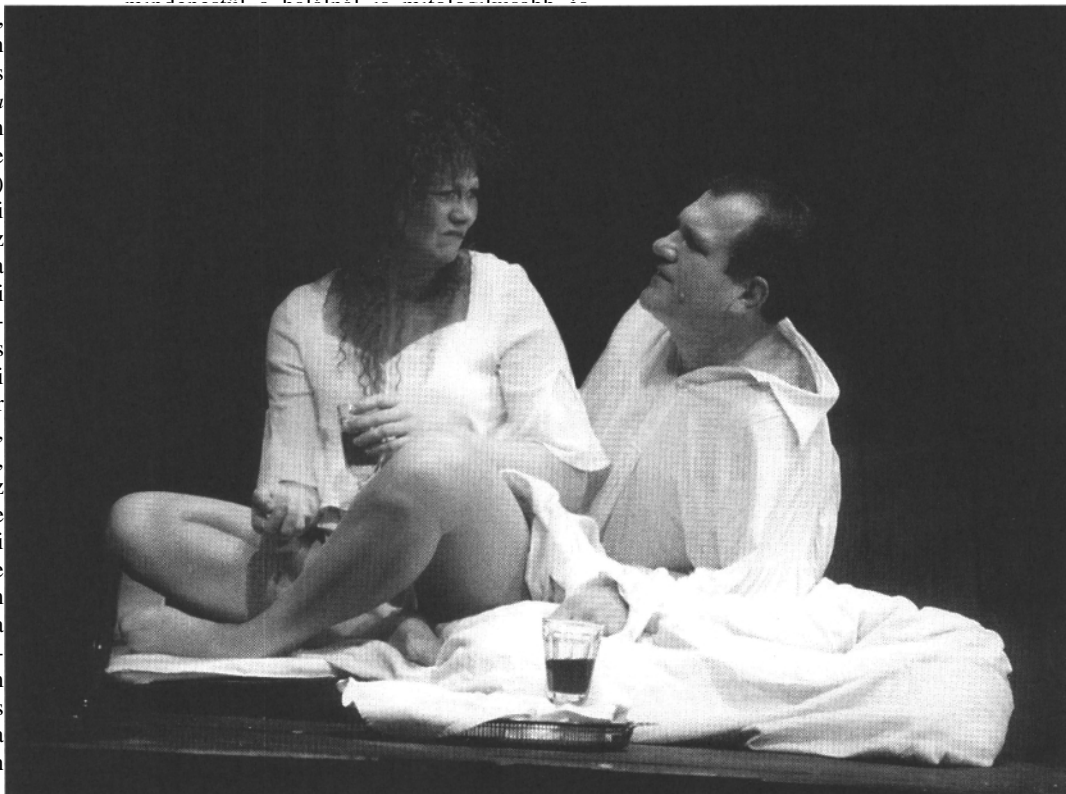
A *Hóhérok hava* - ezen az anyagon és hangvételen belül - a képmutogatás eklektikus, groteszk kanavásza. Jelenetfüzér, melynek bármiféle hagyományos vagy műfajteremtő drámai strukturálódás nélkül is jelentős a színpadi hívóereje. A népi csúfolók,

a commedia dell'arte, az iskoladráma, a vásári színjátszás, a kabaré, a városi folklór, a cirkusz, az egyperces dramaturgia, a happening, az eseményjáték és jó néhány más drámai és színházi forma ihletése szabadon, termékenyen, a színeszek és a közönség örömeire ömlik a textusba - s ezt a gondolat- és ötletterget a Katona József Színházban Ascher Tamás rendezése szinte dagálykor, tetőzésében mutatja. Bizonyára lehetne nyesegetni, regulálni a szöveget - kihipózni tarkaságából az alkalmi malackodásokat, elhessenteni az ismétléseket, megszabadítani a darabot a saját karakterében és stílusában való tetszelgéstől -, de ezzel az egészet fakítanánk, a saját játékkunkat rontanánk el.

Hamvai a hóhér - illetve a hóhérok - kiszemelésével tesz egy lépést a halál misztériuma és képtelensége felé, hogy aztán

mozódása. Mintha a hóhérné végeérhetetlenül szaporítaná a hóhérnak kötött pulóver szemeit. (Ez az anakronizmus semmi a színmű felvillanyozó, asszociatív anakronizmusaihoz viszonyítva. Megjegyzendő, hogy a hóhér távollétében a hóhérné nem a kötőtűre koncentrálna, amiként párizsi magányában a hóhér sem a kötögető asszonyokat preferálja.) A pícaro, ha balfácán is, elpusztíthatatlan. A hivatásáért lelkesedő Roch - egyébként tényeken, dokumentumokon alapuló - meséje is csak befejeződik avval, hogy a léggömb az ő Deusához machinálja (vagy más-hová); befejeződik, de a szó szoros értelmében véget nem ér.

Ascher Tamás és színészei jókedvű csínytevéként, számfűlet mutogató, nyelvet öltögető komédiásokként léptek az emberiségnek a darabban ábrázolt nagy játszóterére.

(Tudjuk, hogy a francia revolúció eszméitől elragadtatott, már nem fiatal Goethe játéknyaktilót akart ajándékozni kisfia születésnapjára. Anyját bízta meg a beszerzéssel, aki azonban nem volt hajlandó ilyen játékszert küldeni unokájának.) Ez a játékoság reneteg parodisztikus elemből áll. Mivel a *Hóhérok hava* azt szuggerálja, hogy a nagy világ-átalakulásnak, a nagy francia forradalomnak artikulált, hiteles, eredeti hangja nincs, az egymást követő események is mindig más

hangon: a paródia, a szerepjáték, az elcsúsztatás hangján szólalnak meg. Akár maga a színház, a színháztársaság, akár a némafilm, akár a brechti társadalomfilozófia és esztétika, akár a sajtó, akár a történelem rémisztő és nevetséges „önmozgása” a célpont, a tét, a forma: a vicc, a humor, a gúny, a szatíra a bölcséleti komolyság fedezetével szervezi a produkciót. A személyes morál ugyanígy megkapja a magáét, hiszen nincs a tízparancsolatnak

olyan pontja, amelyet vígan meg ne szegnének (ezért is fontosak a gyónási jelene

tek és a pap szerepe).

Bár korábban modelt

„ideálisan igazságtévő A párizsi nép (Schiller Kata felvételei)

történelmi fordulat,

megújulás utópiájának. Kicsiny és sérült makett, hatalmas és sötét árnyat vetve. *Előpia*. A rendező a gyors vágásokkal egymásra pergetett képekben és - a látványtól a játszasmódig - az előadás egészében megengedi, szorgalmazza a művészi vilátlatlanságot. Khell Zsolt díszlete olyan placc, amibe-amire minden szituáció fölvihető: mindennek megvan a helye, de félkész, jelzélesen, alkalmoszerűen. A helyszínnek és az alkalmosságoknak is többé-kevésbé negligálják magukat. Az imitáló, rögtönző, kikacsintó el- és megjátszás termi a stílust. A fémlemezzel lemetszett emberfők borzalmát rögvest nevetségességbe váltja a kivégzés minimális palástolása. Utóbb a lenyakozottak szépen fölállnak térdeplésükből, s a kobakjukra nyomott vesszőkosárral kiimbolyognak a színről. Nem a fővesztés miatt kell sajnálni őket, hanem azon aggódni: a kivezető pallón vakon lépdelve nehogy leessenek, és nyakukat szegjék.

Ez a formanyelv vállalja és kiaknázza, hogy a kellékek kiképzésében és használatában nem mindig győz a logika. Nem bútorok és tárgyak: készségek és jelek dolgoznak együtt, szerepelnek együtt a színészekkel. A nyitódó-csukódó redőnyű fal - amely mögött lakás, bolt, iroda lehet - ezzel a nyíló-záruló elemmel legalább annyira guillotine, sorsok intézője, mint a „valódi” nyaktilló, melyre színjátékot bemutatva lépnek, és amelyen bohóckodva halnak az áldozatok. A nagyszituáció paródiája a most nem kényszerűségből vagy praktikusságból alkalmazott egy színész - sok szerep megoldás. A meghalók más alakban reinkarnálódnak, az eltűnők újra előtűnnek. Még a halált illetően is megszűnik a stabilitás, a végérvényesség érzete. A hóhérok havának se rendje, se törvénye.

Aschernál a színészi szabadság nem szokott szabadosság lenni. Ezúttal sem az. Üresjáratok nem - üresebb járatok akadnak a Katona estjének. Szakács Györgyi jelmezeit

huja és nem a sokaság lepi el a színt, csak a formálásbeli, átmeneti disszonancia és a hemzsegés.

A tizenkilenc plusz egy színművész az antropológiai világteljeség igényével jeleníti meg a sokfigurás panoptikumot. Valamennyien kiválóak - képtelenség felsorolni e helyütt a neveket, s méltánytalan egyik vagy másik életre hívott alakot rendelni a nevekhez. Ascher elérte, hogy akárki és akárkiként jelenik meg a színpadon, az újról azt hiszi, hogy az feltétlenül jó; hogy azt szolgálni kell - vagy feltétlenül azt kell szolgálni -; s ha az új nem jó, az érthetetlen. E színészi közéletben felértékelődik az elsöpört, tiltott, feledésbe fojtott régi - melyről persze ne legyenek illúzióink. A közreműködő színészek akkor érnek el fokozott hatást, ha a forradalom teatralitását van módjuk hangsúlyozni - a hóhér, az áldozat és a bámészkodók színházzsereű, pszichológiai egymásrautaltságát, az eseménymentet kísérő állandó szemfényvesztést: bűvészek, feltalálók, ötletgazdák meg valami Napóleon hókuszpókuszait. Állandóan hullámszik a színpad, egyik kép „bejön” a másikba, a kellékek antropomorfizálódnak, az aktorok tárgyasulnak: a *zembertragédiája* londoni színébe, a Bábjátékos bódéjába bezuhant - át a Prága-törmelékeken - a párizsi szin.

Bár egy színész hat alakot is kirázhat a kisujjából, Básti Juli hármasszereplegyezője a legfontosabb. Ő vissza-visszatérő fő-mel-lékfigurát (Mme Sénac, a kurva fogadósnő, aki könnyedén megszerezhetné az etikai doktorátust), férfit (a hatalmaskodó, de hatalmas-szegény új főnök) és töltelék-személyt (Mme Lavoisier) is megformál. A vázlat - az első két esetben -- nála portrévá növekedhet, mert ő látta a legtöbbet abból, mint szállt ki a lélek a forradalom nagyszabásúnak szánt vállalkozásából.

A „Roch és a többiek”-színműben Gázsó György adja Rocht. A guillotine-t Isten segéd-mével kezelő, jovialis életkioltó az

dó meglepődés stádiumain átevíckelő kisember, a történelem kedvenc tápláléka. Gázsó akármit tesz: ha pislant, ha cipőt húz, ha férfiuilág teljesít, ha pénz után koslat, ha léghajózásról álmodik, azt mindig egy kimondatlan „hinnye!”, „azannyát!” kíséri. Ez a bődületes naivítás szabályozza mozdulatainak cikkanásait, színpadi közlekedésének lassulását-gyorsulását. Az „egybeszabott” figurából a személyiség résein nemegyszer kifüstölög, kilávázik a bujaság, a gyűlölet, a karrieréség. A korban, amelyben minden álca, a naivítás is álruha. Arra elég, s épp ez elég arra, hogy a hóhérok havában épp a hóhér Rochnak ne kelljen hóhérolnia, állhatatos iparkodása ellenére sem. Gázsó lány színpadi kötömb: alkata és játéktechnikája megjeleníti a saját maga ellen forduló thermidor bipolaritását.

Amikor semmi nem igaz, és nem igaz semminek az ellenkezője sem, nem igaz, hogy a hóhér nem kap borraivalót. A fővesztésre ítélt tudós Lavoisier busás jattot nyom Roch kezébe. A nagy kémikust nem ő szabadítja meg esze tokjától. Roch látja és tanúsítja (a pénzéért), hogy Lavoisier levágott fején/fejében a szem még hunyorgott (de mennyit! de hogy!). Más tanúk ezt letagadják, a jattot elmarják.

TARJÁN TAMÁS

Hamvai Kornél: Hóhérok hava

(Katona József Színház)

Díszlet: Khell Zsolt m. v. Jelmez: Szakács Györgyi m. v. Zene: Márkos Albert. Koreográfia: Bodor Johanna. Dramaturg: Fodor Géza, Veress Anna. Rendező: Ascher Tamás. Szereplők: Gázsó György m. v., Bán János, Básti Juli, Bertalan Agnes, Csányi Sándor f. h., Elek Ferenc, Fekete Ernő, Hollósi Frigyes, Kiss Eszter, Kocsis Gergely, Kun Vilmos, Nagy Zolt f. h., Pelsőczy Réka, Rajkai Zoltán, Somody Kálmán m. v., Szabó Győző, Szirtes Ági, Tóth Anita, Tóth Zoltán, Vajdai Vilmos.